

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО ХУМАНИТАРНИ НАУКИ
КАТЕДРА „ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ”

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема:

ОБЩЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧЕСКО
И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ
НА СИЛИСТРЕНСКА ОКОЛИЯ (1940-1947)

За придобиване на образователна и научна степен „доктор” в докторска програма История на България (Нова и съвременна българска история) от професионално направление: 2.2. „История и Археология” в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки.

Докторант: Наталия Добринова Симеонова

Шумен

2016

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „История и археология” при Факултет по хуманитарни науки на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски” на 4 май 2016 г.

Публичната защита на дисертационния труд е насрочена за 14 септември 2016 г. от 14 часа в зала ..... на Университета.

Дисертационният труд се състои от предговор, два дяла с по четири глави, заключение, приложения и библиография. Общият обем е 414 страници.

Научен ръководител:

Доц. д-р Стефан Маринов Минков

Научно жури:

Проф. д.ист.н. Димитър Саздов Георгиев

Доц. д-р Васил Параскевов Василев

Проф. д.ист.н. Любомир Георгиев Огнянов

Доц. д-р Румен Петров Липчев

Доц. д-р Стефан Маринов Минков

Материалите по защитата са на разположение в катедра „История и археология” при Факултет по хуманитарни науки на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”, ул. „Университетска” 115.

Възвръщането на Южна Добруджа към България е сред малкото щастливи събития в новата българска история. Крайовският договор от 7 септември 1940 г., с който то се осъществява, е голямо историческо завоевание на тогавашната българска дипломация. Народът ни го приема като акт за национално освобождение на тази изконно българска територия.

Връщането на Южна Добруджа по мирен път е много повече резултат от нелеките българо-румънски преговори, а не толкова на съветско-германски тайни и явни споразумения и договори. Успехът на българската дипломация се дължи на устойчивата и трайна политика на българските правителства за „мир и неутралитет, чрез ревизия на Версайската система от договори”. За успешното разрешаване на Добруджанския въпрос принос имат всички българи от областта, които се противопоставят на комунистите, на дейците от Добруджанската революционна организация (ДРО), подведомствена на Коминтерна, да превърнат Добруджа в съветска република като част от бъдеща Балканска комунистическа федерация.

Основателността и законността на връщането на Южна Добруджа към България от историческа, национално-етническа и правна гледна точка не е поставена под съмнение. Това се доказва и при подписването на примирието с България през октомври 1944 г., и при сключването на мирния договор през 1947 г. Мирното разрешаване на Добруджанския въпрос от българските политици ни убеждава в необходимостта от мъдрост и мяра в поставянето на националните искания.

Само четири са годините, през които силистренското население има възможност да се радва на свободата си след 27 - годишното румънско господство. С невидан порив и вяра то се втурва да подреди своя роден край. Тези години са наситени с градивност във всички посоки на обществено-политическия живот. В същото време българското правителство е изправено пред сложни проблеми за разрешаване: изграждане на качествени административни структури; увеличаване на производството и подобряване самозадоволяването на населението от областта; оземляване на северодобруджанското население, което съгласно Крайовския договор се заселва в Южна Добруджа; същото действие трябва да се извърши и спрямо други групи добруджанско население, ощетен от румънската власт; установяване на постоянно действаща социална политика; организиране на широка благоустройствена програма; бързо възстановяване и укрепване на училищната мрежа в областта, за да не се губи учебната година от децата на новоприсъединената област и много други.

Въпреки огромните трудности държавата в лицето на царското правителство успява в кратък срок да приобщи целокупното население на Южна Добруджа към общодържавния механизъм.

Краткотрайна е свободата на добруджанци. На 9 септември 1944 г. болшевишка Русия предоставя властта на комунистите. България е устроена по съветски модел на държавно устройство. В българския обществен живот е отречена възможността за индивидуално съществуване. Всеки гражданин се разглежда като неделима частица от изграждащото се множество, на което се приписва единна воля и един стремеж. През четирите години след 9 септември 1944 г. до приемането на конституцията в края на 1947 г. се трасира пътя към одържавяване на човешката личност, историческата памет и традиция, моралното съзнание; идеологизират се образованието и науката; предприемат се активни политически действия за обезсилване на частния сектор в промишлеността и земеделието. Ликвидирането на частните стимули дава трайни отрицателни последици в икономиката. За да постигне всичко това, т.нар. народнодемократична или отечественофронтowska власт използва всичките държавни структури на управлението в съчетание с репресии, терор, заплахи, изнудвания за смазване на политическия противник, на интелигенцията, на собствениците.

В **предговора** са мотивирани причините за избора на дисертационната тема, обоснована е научната ѝ значимост.

Направеният кратък преглед на събитията и следствията от тях са основните въпроси, които авторът изследва. Те определят от своя страна целите на настоящия труд: да се разкрие върху една солидна документална основа цялата сложност и противоречива динамика на социално-икономическото и политическото развитие на Силистренска околия в определената хронологическа рамка. Темата на доктората от самосебе си показва, че се изследват две противопоставящи се системи на социално-икономическото, политическото и културно-просветното развитие на обществото, на две противоположни системи на упражняването на властта.

Документалната база и сегашното състояние на проучванията очертават задачите на изследването. Трябва да се отбележи, че те са различни от тези на голяма част от авторите на исторически съчинения от близкото минало. Става дума за „разкрояване” на важни исторически събития и факти или за поръчковото им интерпретиране. Това задължи автора да преследва и друга цел – откриването и доказването на истината за това минало от историята на Добруджа.

Формулировката на темата и голямото разнообразие на разработваните въпроси и техните особености определят избраната структура на доктората. Поставените цели и спецификата на материала са също от значение.

Избраната структура (два дяла, отговарящи на двата периода, и съответно глави във всеки от тях, параграфи и точки) не позволяват поставените въпроси да се изследват едновременно, успоредно и сравнително. Възприет е проблемно-хронологическият метод на работа, тъй като той най-добре позволява да се изпълнят поставените цели и задачи на изследването.

Избраната крайна хронологическа граница има обективното си измерение. На 4 декември 1947 г. VI Велико народно събрание приема „Конституцията на Народна република България”, с която се заменя формата на държавното управление – принципа на разпределението на властите се заменя с принципа на единството на държавната власт, върху която комунистическата партия упражнява пълен монопол. Властта пристъпва към пълно ликвидиране на частната собственост върху промишлеността, средствата за производство и на частните земеделски стопанства.

В българската историография има проблеми и събития, които са частично осветлени, премълчавани или отбягвани. Такъв е в нашата историческа наука въпросът за миналото на Южна Добруджа след възвръщането ѝ към България. При цялата категоричност на богатата изворова база от документи оценката за това време остава с неразкрито съдържание и неанализирана. Липсата на охота да бъдат цялостно изследвани събитията, свързани с историята на Южна Добруджа след освобождението ѝ, се дължи на една единствена (обективна) причина – монополното право на комунистическия режим да разполага с нейното „правилно” написване и тълкуване. Днес, когато изследването на такива въпроси от новата и съвременната ни история не е възпрепятствано, се оказва, че липсва научен интерес.

В хода на разработването на темата са ползвани не толкова обобщаващите изследвания за историята на България, а тези, засягащи отделни въпроси от историята на Добруджа, преплитаци се с целта на проучването и поставените задачи. Освен това някои от публикациите са полезни като извор на фактология, а интерпретациите и/или обобщенията на авторите им са споменати в хода на изложението.

Съсредоточено върху историята на Силистра, настоящето изследване е изградено върху всеобхватната документална основа и сегашното състояние на изследванията. И все пак основно то се опира върху огромно количество неизвестни или неизползвани извори, съхранявани в българските архивохранилища. В

преобладаващата си част те са издирени от Държавните архиви в Силистра и Русе, от Централния държавен архив и по-малко от Историческия музей – Силистра. Използвани са ограничен брой публикувани документи в Извори за историята на Добруджа, 1919-1941, том втори.

При разработването на темата са използвани и периодични издания (вестници) – главно в. „Подем” и в. „Свободна Добруджа”, издавани в Силистра, единият до 9 септември 1944 г., вторият (орган на Околийския комитет на Отечествения фронт) до 1947 г.

В изследването не са привлечени като извори спомените и опитите за оценки на отделни събития, написани от комунистически функционери. Причината за това е очевидната им несъстоятелност. Известна е вече чудовищната кампания на ЦК на БКП да изисква от окръжните си комитети създаването/измислянето на събития, в които централно място да заемат т.нар. активни борци против фашизма и капитализма.

Изследваните в доктората въпроси частично са били обект на вниманието на отделни български историци. Техните трудове обаче се отнасят само за периода 1940 - 9 септември 1944 г. От значение за темата са проучванията на П. Тодоров за аграрните отношения и оземляването на северодобруджанските преселници. Пропуск на автора е, че не разработва въпроса за кредитните кооперации, които имат неоспорим принос за развитието на земеделието. В друг свой труд същият историк изследва градската икономика в Южна Добруджа. За нейните проблеми и развитие са посветени две публикации на Ц. Недков. Относно прилагането на Крайовския договор са изследванията на Б. Нягулов и Г. Панайотов. Преселването и настаняването на северодобруджанците в Южна Добруджа са отразени в книгата на А. Кемилев, изтъкнат участник в Добруджанското национално-освободително движение. Във връзка с това значимо демографско събитие е статията на Л. Петров. Същият автор в друго изследване се спира обобщено и върху мероприятията на българското правителство за по-бързото интегриране на новоприсъединената област с останалите предели на държавата. Историографията за Силистра и Южна Добруджа се обогати и с излезлия през 2007 г. том 4 на История на Добруджа.

За периода 1944 – 1947 г. обобщени изследвания за Южна Добруджа липсват. Изключение прави единствено Кратка история на Добруджа, издадена през 1986 г. Представената глава шеста от В. Мигев „По пътя на социализма” е силно идеологизирана и не е полезна за целите и задачите на изследването. В нея се премълчават грешките и престъпленията на отечественофронтонската власт в

обществения, политическия и икономическия живот, не са показани методите на управлението ѝ. От значение за настоящия труд са някои съвременни изследвания, разглеждащи отделни аспекти от историята на България след 9 септември 1944 г.: на Л. Огнянов за държавно-политическата и икономическата система на България; на Д. Вачков за обществено-политическите борби в страната след установяването на отечественофронтовската власт и за икономическата ѝ политика; на М. Груев за колективизацията и социалните промени в българското село. За улесняване разработването на темата допринася изданието през 2009 г. от Института за исторически изследвания при БАН том 3 на История на българите.

Структурата на изследването налага в хода на работата въз основа на изворовия материал да се съпоставят икономика, обществено-политически живот, образование и култура между двата, макар и кратки, но наситени със събитийност, периода, разположени в съответните два дяла, разделени на глави и параграфи и точки. Освен това тя е подчинена и на основните направления в историческите процеси, развили се в навечерието, по време и след края на Втората световна война. Резултатите от тях са повлияли и върху някои от насоките на изследването.

Първа глава „Възстановяване на българската държавност в Южна Добруджа (1940-1941)“ е разделена на три точки. В първа точка се разглеждат мерките на правителството за изграждане на административно – управленческите структури в Южна Добруджа. Естествено е да се започне с кратко описание на дипломатическите усилия на цар Борис III и българските правителства за мирното връщане на областта към България и с успеха да убедят Великите сили да подкрепят едно изключително важно държавно решение. Подчертано е, че основателността и закономерността на връщането на Южна Добруджа от историческа, национално-етническа и правна гледна точка не е поставяна под съмнение. По-нататък е отделено място на условията на сключения между България и Румъния Крайовски договор от 7 септември 1940 г. Неописуемата радост от освобождението на тази изконно българска област също намира място в тази първа точка. Възстановяването на българската държавност в новоприсъединената област тук заема основно място. Със специално решение на Министерския съвет се командироваха добре подготвени административни служители от „Стара“ България. На 30 септември в Силистра започва да функционира новата българска административна власт. За кмет е назначен инж. Петър Иванчев, дотогава кмет на Ловеч. В същия ден румънските военни и административни власти напускат

града. Между двамата кметове е подписан протокол за предаване и приемане на обществените сгради.

Макар правителството да е изправено пред големи трудности, чрез структурите си – Генералното управление на Добруджа и подчинените му комисарства, и общинските власти – то успява да проведе цялостен пакет от мероприятия, насочени към приспособяването на различните сектори от общественно-политическия и икономическия живот към този в държавата. Първата група мерки на Генералното управление е насочена: към улесняване обмяната на румънските пари; уточняване на финансовите взаимоотношения на местното население с румънската държава; уреждане на паспортната регистрация; въвеждането на временен специален режим на пътуващите в „Стара” България; нормалното функциониране на създадените административни органи; регулиране на икономиката и търговията и др. Предприемат се и активни действия и по възстановяването на образованието и културния живот. Полагат се сериозни грижи и във връзка със социалната дейност на общините – последните са определени за средища на общественото подпомагане. Активни действия правителството предприема и към разореното селско стопанство, свързани с прибиране на реколтата и задоволяване нуждите на селските стопани с фураж за добитък, семена за посев и др.

Най-отговорната задача, която предстои пред правителството и органите по места, е оземляването на преселниците от Северна Добруджа, които според Крайовския договор трябва да бъдат настанени в Южна Добруджа. Важна задача на местните органи на властта е и да установят щетите на сградния фонд, нанесени от румънците.

Във втора точка на първа глава е разгледано административното устройство на Силистренска околия (1940-1941). Тук е направена и етнодемографска характеристика на околията до настаняването на северодобруджанското население.

След връщането на Южна Добруджа на България временно е формирана Добричка област, администрирана от генерал-управител (генерал-лейтенант Георги Попов). Създадени са и 7 околии: Балчишка, Генералтошевска, Добричка, Куртбунарска (впоследствие Тервелска), Силистренска, Тутраканска и Аккадънларска (впоследствие Дуловска). По-късно със Заповед на Министерския съвет са учредени градските и селските общини. Силистренска околия обхваща 11 общини. Както във вътрешността на страната, така и тук кметовете се назначават от правителствените органи. На 16 октомври 1940 г. Министерският съвет приема ново административно решение за Южна Добруджа, продиктувано от факта, че в областта вече е настъпил

нормален живот – тя е включена (отново временно) административно към Шуменска област. Започва назначаването на служителите на постоянен щат. Първият управител на Силистренска околия е Григор Касабов. Назначени са и кметовете на новите общини. На 29 юли 1941 г. е обособена Русенска област, в чийто териториален обхват са включени и част от добруджанските околии: Силистренска, Тутраканска, Дуловска и Тервелска.

В трета точка на същата глава авторът се спира и на важния въпрос за демографските промени, настъпили в околията в изпълнение на член 3 от Крайовския договор. Той предвижда задължителна размяна на румънските поданици с български народностен произход от Северна Добруджа срещу румънските поданици с румънски произход от Южна Добруджа и т.н., който трябва да се изпълни в едногодишен срок. Обърнато е внимание на хората, подлежащи на принудително изселване – лицата със смесени бракове и на повлашените българи от с. Айдемир, които заявяват пред комисиите, че са „чистокръвни българи”.

Приемането и настаняването на северодобруджанските българи е разгледано детайлно и аналитично. В изградените комисии и общински комитети по настаняването административната власт има водещо място. Тя спуска разпореждания за правилното протичане на настаняването. В резултат на заселването на преселниците населението в Силистренска околия се увеличава. Това е илюстрирано в подробна таблица, в която демографският процес е проследен в графи: община, в която са настанени преселници; общ брой на настанените преселници; старото местожителство на преселниците от Северна Добруджа и общ брой на изселващите се. Изводът от преселническата кампания е: северодобруджанци са настанени сравнително равномерно в селата и в града. Използвани са предимно освободените от румънските колонисти къщи и стопански постройки. Въпреки големите трудности планът за настаняване се изпълнява и държавата успява да осигури сравнително добро презимуване на хората и добитъка им.

Във **втора глава** се разглежда икономическото развитие (1940-1944) на Силистренска околия. Разделена е на два параграфа: I. „Основни насоки в развитието на занаятчийството, търговията и промишлеността”, състоящ се от 3 точки.

В първа точка авторът се спира на мерките на общинската власт, която с подкрепата на Русенската търговско-индустриална камара за кратко време успява да легитимира свидетелствата на занаятчиите, търговците и индустриалците. Бързото разрешаване на този проблем им позволява да продължат стопанската си дейност,

съгласно законите на Царството. За засилване на занаятчийското производство общината и Русенската търговско-занаятчийска камара организират майсторски изпити, курсове за кроячи и шивачи, вечерни търговски курсове, вечерно занаятчийско училище, и откриват в града средно промишлено-столарско училище. Все във връзка с това Министерският съвет приема наредба за отпускане на безлихвен кредит на занаятчиите преселници. По същото време започва и регистрацията на търговците. След приключването на всичко това започва основаването на браншовите сдружения и съответно обединяването им в общи сдружения. Уставите и правилниците им имат силата на закон, който всички членувачи трябвало да спазват. Относно членуването в Общото сдружение на индустриалците е предвидено негов клон да се основе в Силистра.

Във втора точка на този параграф е проследено развитието на занаятчийството, търговията и промишлеността на Силистра. След направената демографска и социална характеристика всичките стопански данни са подредени в няколко таблици, в които освен вида на занаятчийската и търговската дейност е включена и етническата принадлежност на членовете на съответните сдружения.

От данните за занаятчиите, членове на сдружението, е видно, че 779 души упражняват 39 занаята. Най-многобройни са групите на коларожелезарите – 131 (127 българи и 4 турци), обушарите – 118 (104 българи, 8 турци, 5 арменци и 1 евреин), шивачите – 66 (63 българи, 2 турци, 1 арменец), бръснари и фризьори – 72 (54 българи, 16 турци, 1 арменец, 1 евреин), строителите – 39 българи, хлебарите – 26 (25 българи и 1 турчин), механици, стругари и леяри – 25 (19 българи, 3 турци и 3 арменци), сарачи – 38 българи и т.н. Изводите са: 1) Най-много лица са обхванати в занаятите, свързани с потребностите на градското население и няколко, задоволяващи нуждите на селското население и 2) Данните показват недвусмислено, че занаятчийството е един от основните поминъци за препитание на градското население – близо 1/6 от активното мъжко население е ангажирано в този отрасъл. В селата най-многобройни са занаятчиите, които задоволяват нуждите на местното население: бръснари, обушари, шивачи, дърводелци и кожухари.

Данните за търговското сдружение показват, че в него членуват 424 души, застъпващи 40 вида дейност, от които 299 българи, 105 турци, 12 арменци и 8 евреи. Най-голям е броят на занимаващите се с амбулантна търговия – 119 (55 българи и 64 турци). Според годишните данъци тази група е с най-ниски доходи. Втората по численост е групата на бакалите – 88 (81 българи, 5 турци, 2 арменци). Тук е налице е и

най-голямото различие в доходите. Следващите по големина групи са: търговците на кожухарски изделия, продавачите на вино и концентриран алкохол, манифактуристите и т.н. Най-заможни лица се срещат сред търговците – манифактуристи, търговците на дрехи, строителни материали, галантерия, собствениците на хотели и житарите.

Въпреки неблагоприятните тенденции, предизвикани от Втората световна война, в града и селата на околията израстват немалко дребни промишлени предприятия и работилници, пресилено или емоционално наричани фабрики. Такива са: текстилната фабрика на Агоп Бохос Налбантян, събирателно дружество „Липа”, кожарската фабрика на Исмаил Билял Ахмед, трикотажна фабрика „Ганев и Михалев”, две колбасаро-консервни работилници, няколко маслобойни и около 10 мелници. Към промишлените предприятия следва да прибавим и някои кооперации: риболовната „Добруджа”, лозаро-винарската „Добруджа”, кооперативната централа „Напред”.

Банковите клонове в Силистра заемат важно място в укрепването на икономиката и селското стопанство в града и околията. Най-активна е ролята на Българска земеделска и кооперативна банка и Популярна банка „Силистра”.

Изворовият материал ни дава основание да заключим, че след възвръщането на Южна Добруджа обективно се създават предпоставки за икономически и духовен подъем. Надеждите на силистренци за бърз икономически просперитет не се оправдават напълно, защото скоро след 1940 г. е въведен военновременен режим в страната. Освен това Крайовският договор отнема 1/3 от хинтерланда на Силистра. Тази неестествена граница, както я наричат гражданите, пречи за икономическото развитие на града и за благоустрояването му. Това кара Общогражданският комитет да протестира в Министерския съвет за корекции на границата с Румъния.

Втори параграф на втора глава е отреден на развитието на селското стопанство. В първа точка се разглежда твърде сложният и болезнен въпрос относно оземляването на преселниците и местното население. Подробно и с нужния анализ в изложението са отразени основните искания на всички лица от местното население, засегнати от румънската аграрна политика. Подчертано е, че сложността на оземляването се определя и от противоречивите интереси на местното и преселеното земеделско население. Южнодобруджанските земевладелци считат, че изоставените от тях земи трябва да се преразпределят изключително между тях, а преселниците земевладелци да се оземлят за сметка на поземления фонд на цяла България, а не само в Южна Добруджа. Появяват се и други, макар и по-малки групи от лица, които също аргументират своите искания за оземляване.

Концепцията за разрешаване на проблема за поземлената собственост е възложена на комисаря за Добруджа Цанко Каракунев. Приложението ѝ до голяма степен задоволява всички групи земевладелци. Законът за уреждане на недвижимата собственост в Южна Добруджа е приет на 1 юли 1942 г. Раздадените на преселниците земи и покрити имоти, и на другите групи заинтересувани лица, става тяхна законна собственост. Големината на земевладелските стопанства в отделните райони на областта се различават твърде много. За едри стопанства може да се говори в източните три околии: Балчишка, Каварненска и Добричка. В западните, особено в Силистренска околия, преобладават дребните стопанства.

Успоредно с разрешаването на аграрния въпрос изпълнителната власт набелязва пакет от мерки и мероприятия за развитие на селското стопанство, отразени във втора точка. Най-напред трябвало да се осигури стопанисването на обработваемите и необработваемите земи до окончателното им преразпределение.

След уреждането на поземления проблем в края на 1941 г. и началото на 1942 г. се създава относителна стабилност в режима на земеползването. Броят на земеделските стопанства се увеличава значително. Тежката зима, късно настъпилата пролет и постоянните дъждове през 1942 г. помрачават видния подем в земеделието. Министерският съвет разработва екстремна програма за компенсиране на загубите. Данните за животновъдството в Силистренска околия показват, че то е в тревожно състояние. Възможностите за изхранването на населението са ограничени. Изпълнителната власт улеснява земеделските стопани със снабдяването им с инвентар и машини. Достъпният кредит от Българска земеделска и кооперативна банка (БЗКБ) позволява много домакинства и кредитни кооперации да си закупват техника, впрегатен добитък и животни. Обърнато е внимание и на съществения елемент от земеделското производство, а именно регулирането му от държавата. Тя определя задължителните нарядни площи с определен вид култури, количествената нарядна реколта, която стопаните земеделци трябвало да предадат на определени от държавата цени, и пр. В тясна връзка с това е изработен план за увеличение и подобрене на селскостопанското производство.

Задълбочено и подробно се разглежда състоянието на: земеделието, животновъдството и положението на стопаните по време на военновременния режим, когато им са раздадени „стопанскопроизводителни и консумативни книжки”. Изграждат се реквизиционни и общински изпълнителни комисии с органи във всяко село. Следват редица министерски разпоредби, с които се слага забрана на стопаните

да разполагат с реколтата и животните си. Намалени са количествата храни за изхранването на населението и добитъка. Дирекцията за гражданска мобилизация стриктно следи клането на животните за изхранване и търговия.

Трета точка е отредена на ролята на кредитните кооперации за развитието на селското стопанство. Създаването им е под егидата на държавата и е задача на БЗКБ. Разпоредено е селските популярни банки да се преобразуват в земеделски кредитни кооперации, чиито типови устави се одобряват от банката. Многобройните архивни източници позволяват да се проследи значението на земеделските кредитни кооперации в живота на голяма част от селското население и същевременно да се обоснове ролята и приноса им за укрепване на земеделието. Съществено място в политиката на държавата спрямо земеделските кредитни кооперации в Южна Добруджа заема включването им в търговията с монополни и извънмонополни селскостопански произведения. Това е положително решение, с което се цели да не се допусне спадане на цените на селскостопанската продукция. Макар и да са съвсем млади (спрямо същите в страната) и да развиват стопанска дейност в трудните военновременни условия, кредитните кооперации в Силистренска околия показват устойчивост и бележат успехи, което не остава незабелязано от членовете им и от обществото. Земеделските стопани, членове на кооперациите, приемат със задоволство типовия устав на БЗКБ, защото неговите начала са доброволното и непринудено членство и запазването на частната собственост. От огромно значение е и подкрепата, оказана от държавата чрез БЗКБ.

Трета глава „Ролята на общината за социално-икономическото развитие на Силистра (1941-1944)“ се състои от четири точки. В първата е направена етнодемографска характеристика на Силистренска околия, продиктувана от настъпилите сериозни демографски промени в резултат на Крайовския договор. Те са свързани основно с изселването на румънското колонистко население и заселването на северодобруджанско население. Въз основа на подробни документални данни, поместени в таблица, е проследено движението на населението по количествени и етнически показатели. Във втората част на главата са засегнати проблемите около административното устройство на общината и околията. Най-напред българската власт се сблъсква с ограбеното движимо имущество и нанесените щети на недвижимите имоти от румънската полицейска, военна и административна власт. Най-големи се оказват щетите от унищожаването и задигането на архивите на различните държавни и общински институции. Разглеждайки мероприятията и мерките на временната общинска управа, се заключава, че тя за съвсем кратко време успява да

въведе българските административни, финансови, икономически и просветни закони и правилници на управление. Изхранването и социалното подпомагане на населението са от постоянните задължения на местната власт. В тази точка е отредено място и на посрещането, настаняването и оземляването на таврийските българи.

Стопанската дейност на общината е твърде активна и разностранна: водоснабдяване, благоустрояване, електрификация на града, разширяване на пристанището и др. Заклучава се, че амбициозната програма на общината през първите две години е успешно изпълнена, което дава основание на Министерския съвет да обяви Силистра за „град образец” в България.

Социалната дейност на общината е изключително активна. Бюджетите ѝ през годините 1940-1944 са красноречив пример в тази посока. Специално внимание е отделено на Комитета за обществено подпомагане и на доброволческите организации. Подчертава се, че възвръщането на Южна Добруджа представлява и социален преврат за местното население. Обърнато е внимание и на факта, че някои от държавните разпоредби в социалната сфера са съобразени с обществено-политическите условия в страната. Затова голяма част от социалната политика цели добруджанските българи да се чувстват като неделима част от държавата.

Възстановяването на българската просвета и култура е една от много важните задачи на властта. В Силистренска околия още през първата учебна година след възвръщането на Южна Добруджа са разкрити почти всички видове народни училища по съществуващата в България образователна система. Няма село, в което да не е отворено първоначално училище, макар и на немалко места да са със слято обучение. Във всички общински селски центрове има прогимназии, в които се учат и децата от съседните села. На втората година след освобождението на Силистра са разкрити Смесена гимназия, Институт за начални учители, Средно професионално столарско училище, Земеделско практическо училище и Девическо домакинско училище. Това е неоспоримо доказателство за далновидната политика на общината за просветното и културното издигане на този добруджански край. Направеният извод показва, че всички проведени мероприятия спомагат за по-бързото интегриране на околията с останалите предели на страната. Свързан с всеобщия патриотичен подем на населението, културният живот в града бързо се възстановява. Традиционно популярният драматичен театър отначало е възстановен като секция към читалище „Доростол”. На 18 март 1941 г. той е обявен за общински, а през август с.г. е легитимиран в професионален театър. Властта обръща сериозно внимание и върху

стабилизиране на популярното музикално дружество „Седянка”. Читалищата играят активна роля за заличаване следите от денационализаторската политика на румънската власт, работейки за възраждането на българската национална духовност. За приобщаване на селското население към достиженията на българската култура и наука принос има създаденото в столицата Сдружение за културното, стопанското и националното издигане на селото.

Четвърта глава „Освобождението на Добруджа и общественно-политическите настроения сред обществото (1940-1944)” е разделена на три точки, във всяка от които са систематизирани и анализирани събитията, съответстващи на формулировката на главата. В началото е подчертано, че поради историческите обстоятелства в Южна Добруджа липсва приемственост в дейността на политическите партии, а съществуващата в страната забрана да се извършва легална партийно-политическа дейност, в Силистренско няма изявени противници. Десетината привърженици на подведомствената на Коминтерна ДРО сформират малка комунистическа група без влияние в обществото. Популярност имат патриотичните организации и сдружения. Подчертава се, че лицата, умишлено подпомагали румънските власти (по-голямата част от които са комунисти) в ущърб на дейността на българските просветни институции, и към шепата дейци на ДРО, които с противобългарските си действия са се противопоставяли на присъединяването на областта към Отечеството, са реабилитирани от обществото. Някои от тях дори участват в силистренската делегация на Великия добруджански събор в Добрич (3-5 октомври 1942). Това е предмет на трета точка.

Във втора точка се разглеждат тържествата на годишнините от възвръщането на Южна Добруджа към България, в които населението участва масово и ентузиазирано.

Политическият поврат, настъпил след 9 септември 1944 г. в държавата, слага край на програмата на тогавашната власт за стопански, социален и духовен просперитет в околията. Узурпираното от комунистите управление на България поставя началото на т.нар. народна демокрация, което означава налагане на съветския модел на държавно устройство. В доктората този период е отразен във **втори дял**: „Обществено-политическо и социално-икономическо развитие на Силистренска околия (1944-1947)”. Той също е разделен на четири глави.

В **първа глава** „Репресивни действия и мерки на Околийския комитет на Отечествения фронт за утвърждаване на „народнодемократичната” власт (1944-1947)”, структурирана в три точки, са изследвани репресивните действия и мерки на

Околийския комитет на ОФ, командван от местната компартия, при утвърждаването на структурите на властта. Първото „революционно” действие започва непосредствено след 9 септември 1944 г. Тогава без съд и присъда са ликвидирани редица местни интелектуалци и имотни граждани. Чрез гражданската (народна) милиция и държавната (народна) сигурност, и бойните групи на комунистическата партия властта организира хайки за „лов” на политически противници. Изчезват безследно множество жители на града и околията. Оказва се, че извършените репресии от народната милиция са били извън контрола на ОФ-властта. От тези й действия е възмутено и част от ръководството на местния комитет на БРП /к/, което призовава централното й ръководство да се намеси. В Силистра са изпратени служители на МВР, за да разследват на място донесенията за изчезнали граждани. От значение за укрепването на народнодемократичната власт е ролята на съветското комендантство, което дори се намесва във вътрешнополитическия живот на партиите.

Следващата разправа с политическия противник се извършва чрез „народния съд”, който се определя за узаконено политическо насилие, е предмет на втора точка. С апел за „народно възмездие” комунистите, демонстрирайки, че населението ги подкрепя, целят да унищожат политическия плюрализъм и да парират опитите на опозицията за демократично устройство на страната. Наредбата-закон за народния съд не задоволява силистренските комунисти, тъй като разпоредбите й не позволяват да се разправят с политическия им противник – дейците на ВДРО, които са истинските борци на Добруджанското националноосвободително движение, почитани от народа. Отечественофронтовското правителство удовлетворява исканията им. За да се покаже истинската същност на „народния съд” в Силистра, мотивите на обвинение към привлечените под съдебна отговорност са подредени в четири групи. Това позволява да се заключи, че „народният съд” не е нищо друго, освен подготвен процес за политическа разправа с противниците на отечественофронтовската власт. Организаторите му целят да останат в народната памет като спасители на държавата, а не като предатели и убийци.

Депортирането на таврийските българи и изселването на липованското население по нареждане на Москва е подробно разработено в трета точка на същата глава.

Политическата обстановка в околията отнасяща се до: възстановяването и учредяването на политическите партии и отношенията между тях като партньори в Околийския комитет на ОФ; формирането на опозицията (БЗНС – Никола Петков) и

пречките, създавани от „народнодемократичната“ власт да води нормален политически живот са все събития, които са се врязали в колективната памет на населението. Всичко това са въпроси, които са предмет на разглеждане във **втора глава** „Отечественият фронт и опозицията в Силистренска околия (1944-1947)“. Много подробно и аналитично е проследена подготовката и провеждането на изборите. Обърнато е особено внимание на честите конфликти между отечественофронтовските партии, предизвикани от страха на комунистите от засиленото влияние на опозицията и от оказваната ѝ подкрепа от съюзниците им в ОФ. Резултатите от изборите за ВНС потвърждават направения в изложението анализ.

В **трета глава** „Демографско и социално-икономическо развитие (1944-1947)“, разделена на четири точки, са разгледани два важни въпроса: основните насоки в развитието на промишлеността, занаятите и търговията и налагането на колхозния модел в селското стопанство. Акцентира се върху основната цел на командвания от комунистите Околийски комитет на ОФ – с всички средства на властта да се ограничи и впоследствие да се ликвидира частния сектор в градската икономика, да се въведе контрол в производството и в търговията. В областта на земеделието натискът върху стопаните е още по масиран. Започва се с превземането на Управителните съвети на Кредитните кооперации. Целта е да бъдат обезсилени икономически и след това върху тяхната база да започне налагането на колхозния модел в земеделието. В Силистренска околия комунистическата колективизация в селското стопанство върви много трудно. Това се признава и от Околийския комитет на компартията. В същата глава е разгледан и въпросът за паричната криза, обхванала клоновете на силистренските банки и кредитните кооперативни дружества. Изтъквайки причината за появата ѝ, се подчертава, че тя е един от факторите за разрухата в градската икономика и земеделието.

От значение за изследването стои въпросът относно прилагането на политиката на „народнодемократичната“ власт и отражението ѝ сред обществото. Това е отразено в **четвърта глава** „Прилагане политиката на Отечествения фронт (1944-1947)“, разделена на пет точки. Разгледаните тук събития са свързани с престоя на червеноармейските части в околията и изхранването им. Отношение е взето и за „доброволния“ народен заем. Изяснени са причините, довели Силистренска община до финансов колапс и до обявяването на околията за бедстваща. Разбира се, в края на тази последна глава е обърнато внимание и върху образованието и културата, които репресивната политика на комунистическата партия не пощадява. Проведената чистка

сред учителското съсловие довежда до упадък в образованието, поради липса на квалифицирани преподаватели. Комунистическата (отечественофронтовска) власт компенсира това, понижавайки изискванията за образователен ценз и педагогически стаж, което довежда до по-ниско ниво на преподаване в училищата. Подчертано е, че с отстраняването на учители не са съгласни коалиционните партньори в Околийския комитет на ОФ. Културата, така добре уредена от общината след възвръщането на Южна Добруджа, запада, защото целта е обществото да бъде лишено от съзнанието за културна приемственост.

В **заклучението** са изложени най-важните изводи, до които авторът е достигнал. Изведени и показани са основните линии на две противопоставящи се в политическо, социално-икономическо и просветно-културно развитие общества през периода 1940-1947 г. Поставените цели и задачи осветляват и допълват множество отминати или недотам разглеждани от историците въпроси, а също и недостатъчно изяснени моменти от националната история. Аналитично, доколкото позволява документалния материал, е представено икономическото развитие на града и селата от околията в двата периода. Направената характеристика позволява да се констатира, че местната българска власт за съвсем кратко време успява да възстанови градската икономика и да съдейства за създаването на малки фабрики и работилници. Създават се стотици нови занаятчии, които спрямо броя на домакинствата в града, са изумително много. Разкрита е ролята на пристанището за стопанския подем на града. Пълното обхващане на занаятчийско-промишленото и търговското съсловие позволяват подробно да се представи имущественото състояние, съответно и разслоение, на градското население.

Отговорно и задълбочено е разгледано развитието на селското стопанство. Акцентираща се върху непроучения въпрос за ролята на кредитните кооперации за даване тласък в развитието на земеделието в Силистренска околия. Заклучава се, че стопаните ги одобряват и се включват със задоволство в тях, защото техните начала са доброволното и непринуденото членство и запазването на частната собственост, а оказаната подкрепа на държавата чрез БЗКБ е решаваща за тях. Разкрито е значението на държавните доставки за възхода на селското стопанство в ограбения от румънските окупатори добруджански край.

Относно настаняването, изхранването и оземляването на северодобруджанските преселници и таврийските българи се заключава, че това е една изключително трудна, но изпълнена отговорно и без социални сътресения задача от българската власт.

С нужната критичност и историческа безпристрастност е осветлен въпросът за народния съд. Подчертано е, че по настояване на силистренските комунисти „Наредбата – закон...” е допълнена, за да могат да бъдат осъдени дейците на ВДРО – истинските борци за възвръщането на Добруджа към България.

Отговорно и с нужната научна критичност е анализирана политическата обстановка в околията, вплетена с възстановяването и учредяването на политическите партии и отношенията между тях в Отечествения фронт и към опозицията (БЗНС– Никола Петров). Изводите при изследването на този въпрос са много. От значение са тези, произтичащи от изборите за ВНС, на които въпреки изборната победа, комунистите не се представят добре, а подкрепата за опозицията е огромна. Тя се дължи и на недоволството на населението от очакваната аграрна реформа, насилственото коопериране, реквизициите на зърнени храни и пр.

„Икономическите преобразования” в градското стопанство, предприети от т.нар. народнодемократична власт, тласкащи бързо икономиката и населението да изпаднат в тотална криза, предразполагат да се направи подробен анализ и да се изведат нужните изводи. Заключават се, че опитът на властта за контрол в частния сектор и обезсилването му чрез основаването на ТПК довежда до срив в икономиката на града. Действията за насилствен стопански растеж също не дават резултат. Обърнато е внимание и на паричната криза, стоварила се върху клоновете на банките и кредитните кооперативни дружества, предизвикана от „Заема на свободата”.

От значение за историческата наука е подробното и аналитично разглеждане на въпроса за основаване на ТКЗС. За първи път се обръща внимание на факта, че при изграждането им се използват добре работещите земеделски кредитни кооперации, основани по инициатива на държавата през 1941 г. Под натиска на компартията околийската отечественофронтowska власт разпорежда в структурите им да се основат т.нар. трудово-производствени отдели, имащи право да използват финансите им без да ги отчитат пред общото събрание и Управителните съвети. Целта е планирана разруха и фалит на кредитните дружества, като на тяхното място започне налагането на колхозния модел в селското стопанство.

В края на заключението е направен важният извод относно опитите за аналогия между двете обществено-политически системи на държавно управление. Вглеждайки се в надстроечните мероприятия на властта от периодите 1940-1944 г. и 1944-1947 г., се забелязват не малко сходства, насочвайки ни да търсим приемственост: единни синдикати (Профсъюзи и младежки организации), поддържане на ниски цени,

осигуряване на стоки срещу купони, селските стопани са задължавани да предават по-голяма част от продукцията си на нормирани от държавата цени, реквизиции, налагане на цензура, пряко ръководене на културните институции от държавата (Дирекция на пропагандата и Министерство на пропагандата) и пр. Ако се търси родеене на тези надстроечни елементи или обществено-политическа приемственост, неминуемо ще се сгреши. Видимите прилики се дължат на политическото и социално-икономическото съдържание на надстройката на двата исторически периода и оказваното въздействие на двете държави – нацистка Германия и болшевишкия Съветски съюз. И двете страни са с тоталитарен и авторитарен режим на държавно устройство.

СПРАВКА
за приносите в дисертационния труд „Обществено-политическо
и социално-икономическо развитие на Силистренска околия
(1940-1947)“

Поставените цели и задачи от докторанта при разработването на темата имат съществен принос. Те осветляват и допълват множество отминати или недотам разглеждани от историците въпроси от историята на Добруджа през периода 1940 - 1947 г.

Цялата сложност и противоречива динамика на общественото-политическото и социално-икономическото развитие на Силистра и околията през разглеждания период (1940-1947 г.), развил се в две противостоящи форми на държавно управление и на икономическо преустройство, е изследван върху солидна документална база, като значително по-голямата част от документите са необнародвани или неизвестни.

Важен принос има подробното изследване на развитието на градската икономика след освобождението на Силистра (1940 г.). То допълва епизодичните описания за промишленото развитие на Южна Добруджа през периода 1940-1944 г. Икономическите данни доказват, че Силистра е град с преобладаващо занаятчийство, дребна търговия, със значителен брой население, занимаващо се със земеделие и с малобройна безработица.

Чрез анализиране на членската маса на занаятчийско-промишленото и търговското съсловие на Силистра се представя максимално пълна картина на социално-икономическото състояние на силистренското градско общество (1940-1944).

Приносен характер има и заключението, че въпреки неблагоприятните тенденции, предизвикани от Втората световна война, в града и в някои села на околията, израстват за съвсем кратко време (от две-три години) множество дребни промишлени предприятия и работилници, което довежда и до всеобхватна и разнопосочна търговска дейност.

Доказва се, че само за четири години след възвръщането на Южна Добруджа към България, въпреки трудностите на военновременния режим, местната власт

очертава относително благоприятни условия за икономическо и културно-просветно развитие, за екстремни благоустроителни и социални мероприятия (водоснабдяване, шосиране, социални заведения, грижа към децата и бедните семейства).

Въз основа на многобройните приведени документи по убедителен начин е разкрита ролята на пристанището, на системата на държавните доставки и на кредитните кооперации за стопанския възход на града и околията.

Проследено е настаняването и изхранването на преселилите се северодобруджански българи, както оземляването и снабдяването им с жилища. Подробно са отразени мерките на администрацията за интегрирането на това население в социално-икономическия и просветен механизъм на града и на страната.

Значителен принос има разглеждането на отминавания въпрос от българската историография за ролята и значението на кредитните кооперации при възстановяването и по-нататъшното развитие на селското стопанство в Южна Добруджа. Задълбоченото интерпретиране на протоколите от учредителните събрания и на финансово-счетоводните документи на кредитните дружества, разкриват далновидната политика на държавата да даде тласък на земеделието чрез подпомагането им. Акцентира се, че земеделските стопани одобряват тази политика и активно се включват в учредяването на кредитните дружества, защото неговите начала са доброволното и непринудено членство и запазването на частната собственост.

Актуално значение има документалното разкриване на жестоките репресии и издевателства на народната милиция, народната сигурност и бойните групи на Комунистическата партия спрямо силистренските граждани, обявени за противници на режима. Доказва се, че извършените злодеяния от репресивните органи на властта, възмушават дори част от членовете на Околийския комитет на БРП /к/, които призовават централното ѝ ръководство, да разследва докладваните случаи на упражнено кърваво насилие.

Със значителен принос за историографията е осветляването на въпроса за „народния съд“ в Силистра, където преследваните от организаторите му цели се различават от останалите в страната, продиктувани от историческата съдба на

Добруджа (1913 - 1940 г.). Със скалъпените набързо обвинения комунистите търсят лично отмъщение и разправа с членовете на ВДРО. На тази база присъдите са разгледани в няколко групи, което позволява да се анализират подбудите за призоваването на нарочените граждани.

За първи път се изследва политическата обстановка в Силистренска околия по време на изборите за ВНС. С богат изворов материал са показани предизборните борби между Околийския комитет на ОФ и опозицията, от една страна и изострените отношения между комунистите и партньорите им ОФ, от друга. Направеният задълбочен анализ на резултатите от изборите за ВНС показва лошо представяне на компартията, което те обясняват с отсъствието на „здрави, боеви революционни традиции” в околията, и с партньорите от ОФ, които били съгласни да губят гласовете си в полза на опозицията и против БРП /к/.

Подмяната на административно-чиновническия апарат, на учителите и културните дейци от Околийския комитет на Отечествения фронт е задълбочено разгледана в съответните точки. Доказва се, че тя оставя траен отпечатък върху силистренското общество.

Подробното и аналитично изследване на предприетите от „народнодемократичната власт” „икономически преобразования” в градското стопанство доказват, че в същността си това са ограничителни мерки и действия, целящи въвеждането на контрол в занаятчийското производство и търговията, което впоследствие довежда до ликвидиране на частния сектор. Доказва се, че опитът за насилствен икономически растеж чрез основаването на ТПК се проваля още в зародиш, а изместването на търговията „от релсите на частния сектор върху релсите на държавния и обществен сектор” направо се признава в докладите на местната власт като съществена грешка.

Принос има много точното разкриване и разясняване на паричната криза, обхванала силистренските банки и населението непосредствено след 9 септември 1944 г. Доказва се, че „доброволният” Заем на свободата е предизвикал финансови задължения, защото по нареждане на отечественофронтговската власт в акцията се включват освен населението и кредитните институти.

От значение за историческата наука е подробното и аналитично разглеждане на въпроса за основаването на ТКЗС от контролираната от БРП /к/ отечественофронтowska власт. За първи път се обръща внимание на факта, че при изграждането им се използват добре работещите земеделски кредитни кооперации, основани по инициатива на държавата през 1941 г. Под натиска на компартията околийската отечественофронтowska власт разпорежда в структурите им да се основат т.нар. трудово-производствени отдели, имащи право да използват финансите им без да ги отчитат пред общото събрание и Управителните съвети. Доказва се, че това е планирана разруха на кредитните дружества, която цели на тяхно място да започне налагане на колхозния модел в българското селско стопанство.

Списък на публикациите по темата на дисертационния труд

1. Народният съд в Силистра (1944-1945) – В: Град и памет. Пазарджик, 2012, с. 339-351.
2. Обществено-политическа и социално-икономическа характеристика на Силистренска околия (1944-1947) – В: Добруджа – политика, общество, стопанство и култура (XIX – XX в.). Тутракан, 2015, с. 272-289.
3. Развитие на образованието в Силистренска околия между възвръщането на Южна Добруджа и утвърждаването на „народната демокрация“ (1940-1948 г.) – В: История на просветното дело – нови изследвания, уникални културни и музейни колекции. Иновативни форми на представяне. Габрово, 2015, с. 261-282.
4. Отечественият фронт и опозицията в Силистренска околия (1944-1947 г.). – В: Град и памет. Пазарджик, 2015, с. 56-65
5. Заселване и депортиране на таврийските българи (1944-1947), (в съавторство с Румен Липчев). – Минало, 3, 2014, с. 64 -72.
6. Малцинствените общности в политиката на Околийския комитет на Отечествения фронт в Силистра (1944-1947 г.) – В: Епископ-Константинови четения „Непознатият съсед“. Т. 21. Шумен, 2015, с. 151-164. ISSN, електронно издание с интерактивен формат *. pdf: 1314-7358.
7. Да защитиш достойно българската си самоличност. Силистра, 2015, с. 1-30. В съавторство с доц. д-р Румен Липчев.
8. Ролята на кредитните кооперации за развитието на селското стопанство в Силистренска околия (1940-1944) – В: XIII Есенни четения „Сборяново“, Исперих (под печат) .